

Przemoc wobec dzieci w rodzinie – mechanizmy, uwarunkowania i kierunki skutecznej profilaktyki

Dorota Drozdowska-Szymborska
Fundacja „Drabina Rozwoju”

Przemoc wobec dzieci w rodzinie stanowi jedno z najpoważniejszych wyzwań społecznych współczesnych społeczeństw. Jej konsekwencje wykraczają daleko poza okres dzieciństwa, wpływając na zdrowie psychiczne, funkcjonowanie społeczne oraz jakość życia jednostki w dorosłości. W literaturze podkreśla się, że doświadczenie przemocy w dzieciństwie zwiększa ryzyko występowania zaburzeń psychicznych, zachowań agresywnych oraz trudności w budowaniu relacji interpersonalnych. Zjawisko to ma charakter systemowy i często pozostaje ukryte, zwłaszcza że sprawcą przemocy jest najczęściej osoba bliska dziecku (Molicka; FDDS).

Dane empiryczne wskazują na znaczną skalę problemu. Badania prowadzone przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę pokazują, że przemoc wobec dzieci ma charakter powszechny i wielowymiarowy. Szacuje się, że około 41% dzieci i młodzieży doświadcza przemocy ze strony dorosłych, a znaczna część z nich doświadcza więcej niż jednej jej formy. Około 27–30% dzieci doświadcza przemocy fizycznej, natomiast ponad 40% przemocy psychicznej (FDDS). Szczególnie niepokojące jest zjawisko tzw. wielokrotnej wiktymizacji, czyli doświadczania różnych form przemocy przez to samo dziecko. Badania wskazują, że dzieci, które doświadczyły jednej formy przemocy, są istotnie

bardziej narażone na kolejne doświadczenia tego typu, co prowadzi do kumulacji negatywnych skutków.

Przemoc wobec dzieci przyjmuje różnorodne formy, które często współwystępują i wzajemnie się wzmacniają. W literaturze wyróżnia się cztery podstawowe kategorie: przemoc fizyczną, emocjonalną, zaniedbanie oraz wykorzystywanie seksualne. Przemoc fizyczna obejmuje działania prowadzące do uszkodzeń ciała dziecka, takie jak bicie, szarpanie czy duszenie. Jej skutki mogą mieć zarówno charakter bezpośredni, jak i długofalowy. Przemoc emocjonalna polega na poniżaniu, odrzucaniu czy zastraszaniu dziecka i prowadzi do poważnych zaburzeń emocjonalnych oraz obniżenia poczucia własnej wartości. Zaniedbanie odnosi się do niezaspokajania podstawowych potrzeb dziecka, natomiast wykorzystywanie seksualne obejmuje zarówno działania bezpośrednie, jak i pośrednie (Molicka).

Współczesne badania neuropsychologiczne wskazują, że długotrwałe doświadczenie przemocy wiąże się z chronicznym stresem, który wpływa na rozwój mózgu dziecka. Szczególnie narażone są obszary odpowiedzialne za regulację emocji oraz podejmowanie decyzji (Teicher & Samson, 2016). W tym kontekście warto zwrócić uwagę, że zachowania agresywne dziecka często nie są przyczyną problemu, lecz jego objawem. Mogą one stanowić formę reakcji na doświadczaną przemoc oraz próbę radzenia sobie z napięciem emocjonalnym.

Istotnym pojęciem w analizie skutków przemocy jest tzw. trauma rozwojowa, opisywana przez van der Kolka (2014). Powstaje ona w wyniku długotrwałego doświadczenia przemocy w relacji z opiekunem i prowadzi do zaburzeń

w zakresie regulacji emocji, poczucia bezpieczeństwa oraz zdolności do budowania relacji. Z kolei raporty WHO wskazują, że dzieci doświadczające przemocy są nawet kilkakrotnie bardziej narażone na rozwój zaburzeń psychicznych oraz powielanie przemocy w dorosłym życiu (WHO, 2020).

Rozpoznanie przemocy wobec dziecka jest procesem trudnym, ponieważ jej objawy nie zawsze są jednoznaczne. Do najczęściej obserwowanych symptomów należą niewyjaśnione urazy fizyczne, nagłe zmiany zachowania, lęk przed dorosłymi, trudności w relacjach społecznych oraz regres rozwojowy. W dłuższej perspektywie mogą pojawić się zaburzenia lękowe, depresyjne oraz problemy z regulacją emocji.

Przemoc wobec dzieci nie jest zjawiskiem przypadkowym, lecz wynika z oddziaływania wielu czynników. Wśród czynników psychologicznych szczególną rolę odgrywają trudności w regulacji emocji, niskie poczucie własnej wartości rodziców oraz doświadczenie przemocy w ich własnym dzieciństwie. Rodzice, którzy nie dysponują konstruktywnymi strategiami radzenia sobie ze stresem, mogą wykorzystywać agresję jako sposób redukcji napięcia.

Równie istotne są czynniki społeczno-kulturowe, takie jak normy akceptujące przemoc, brak wiedzy wychowawczej, izolacja społeczna czy trudna sytuacja ekonomiczna. W wielu środowiskach nadal funkcjonują przekonania usprawiedliwiające stosowanie kar fizycznych, co utrudnia przeciwdziałanie przemocy.

Jednym z najważniejszych mechanizmów podtrzymujących zjawisko przemocy jest jego międzypokoleniowy charakter. Osoby, które doświadczały przemocy

w dzieciństwie, częściej powielają te wzorce w dorosłym życiu. Wynika to z internalizacji przemocy jako normy oraz braku alternatywnych modeli wychowawczych.

Istotnym problemem jest również ukryty charakter przemocy. Dziecko często pozostaje w relacji zależności od sprawcy, co utrudnia ujawnienie sytuacji. Dodatkowo mechanizmy wstydu i lęku oraz brak reakcji otoczenia powodują, że przemoc może trwać przez długi czas.

Współczesne podejścia badawcze podkreślają znaczenie kompetencji społeczno-emocjonalnych jako kluczowego czynnika ochronnego. Badania OECD wskazują, że rozwijanie tych kompetencji przyczynia się do zmniejszenia poziomu agresji, poprawy funkcjonowania społecznego oraz zwiększenia odporności psychicznej (OECD, 2021).

Do najważniejszych kompetencji należą umiejętność regulacji emocji, rozpoznawanie sygnałów zagrożenia oraz zdolność do szukania pomocy. Ich rozwijanie powinno obejmować zarówno dzieci, jak i dorosłych.

Skuteczna profilaktyka przemocy wymaga podejścia systemowego. Kluczowe znaczenie ma edukacja rodziców i opiekunów, rozwijanie ich kompetencji wychowawczych oraz zwiększanie świadomości społecznej. Badania wskazują na istnienie tzw. luki kompetencyjnej dorosłych – wielu z nich nie rozpoznaje przemocy emocjonalnej lub nie posiada umiejętności reagowania.

Coraz większe znaczenie zyskują podejścia oparte na rozwijaniu umiejętności, takie jak Trening Zastępowania Agresji czy dialog motywujący. Koncentrują

się one na rozwijaniu samoregulacji, odpowiedzialności oraz budowaniu relacji, co wpisuje się w model profilaktyki oparty na wzmacnianiu zasobów.

Podsumowując, przemoc wobec dzieci w rodzinie jest zjawiskiem złożonym i wielowymiarowym. Jej skutki mają charakter długofalowy i obejmują zarówno rozwój psychiczny, jak i społeczny. Skuteczna profilaktyka wymaga odejścia od podejścia opartego wyłącznie na karze na rzecz działań rozwijających kompetencje oraz wzmacniających relacje. Kluczowe znaczenie ma wczesna identyfikacja problemu oraz systemowe wsparcie rodzin.

Bibliografia:

1. Molicka M., *Przemoc wobec dzieci w rodzinie*
2. Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, *Diagnoza przemocy wobec dzieci w Polsce*
3. Teicher M.H., Samson J.A. (2016), *Annual Review of Clinical Psychology*
4. van der Kolk B. (2014), *The Body Keeps the Score*
5. WHO (2020), *Violence against children report*
6. OECD (2021), *Social and Emotional Skills Report*